

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH ZA CZYNY ZABRONIONE POD GROŻBĄ KARY

GENEZA MODELU ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH

Model odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, rodzaje wymierzanych im kar i zasady postępowania zostały wprowadzone do polskiego porządku prawnego na mocy ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary – dalej: „OKPZ” (Dz. U. Nr 197, poz. 1661 z późn. zm.), która weszła w życie dnia 28 listopada 2003r. Uchwalenie tej ustawy było wyrazem dostosowania polskich przepisów prawnych do wymogów prawnych regulacji europejskich.

Ustawa ta od początku jej obowiązywania budziła szereg kontrowersji zarówno w środowisku prawników jak i podmiotów, których działań ona dotyczyła. Ostatecznie sprawą konstytucyjności niektórych przepisów przedmiotowej ustawy zajął się Trybunał Konstytucyjny, który wyrokiem z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. K 18/03 (Dz.U. Nr 243, poz. 2442; OTK A Nr 10/2004, poz. 103) uznał za niekonstytucyjne następujące

przepisy przedmiotowej ustawy: art. 4 w zw. z art. 36 ust. 1; art. 5 w zw. z art. 3 pkt 4; art. 7; art. 17; art. 18; art. 20; art. 21; art. 33. WW. przepisy przestały obowiązywać z dniem 30 czerwca 2005r. Główne zarzuty, uwzględnione w wyroku Trybunału Konstytucyjnego dot. tzw. winy organizacyjnej (czyli odpowiedzialności podmiotu zbiorowego opartej na nieuchwytej podstawie nieprawidłowego zorganizowania podmiotu), określeniu wysokości kary pieniężnej w oparciu o przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych w sytuacji gdy nie wszystkie podmioty objęte ustawą o OKPZ podlegają temu podatkowi; problemy z określeniem roli procesowej w jakiej ma występować reprezentant podmiotu zbiorowego (świadek, oskarżony, czy przedstawiciel).

W konsekwencji uchylenia przez Trybunał Konstytucyjny ww. przepisów ustawy o OKPZ, które miały dla jej stosowania charakter kluczowy, pojawiła się potrzeba wypełnienia tej luki. Co też zostało dokonane ustawą z dnia 28 lipca 2005r. o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U.05.180.1492). Ustawa ta dokonała zmiany zapisów ustawy o OKPZ, dostosowując ją do wymogów postawionych przez Trybunał Konstytucyjny w wydanym przez niego wyroku.

ZAKRES PODMIOTOWY USTAWY (POJĘCIE PODMIOTU ZBIOROWEGO):

Jeśli chodzi o zakres podmiotowy ustawy, to określony on został w jej art. 2, zgodnie z którym można tutaj wskazać dwa aspekty definicji podmiotu zbiorowego. Pierwszy to definicja pozytywna, stanowiąca enumeratywne wyliczenie podmiotów podlegających ustawie, drugi to definicja negatywna, wymieniająca podmioty wprost wyłączone z jej zakresu podmiotowego.

Definicja pozytywna:

Ustawa dotyczy następujących podmiotów:

- osób prawnych
- jednostek organizacyjnych nie mających osobowości prawnej, którym odrębne przepisy przyznają zdolność prawną
- spółek handlowych: z udziałem Skarbu Państwa, jak i jednostek samorządu terytorialnego, związków tych jednostek
- spółek kapitałowych w organizacji
- podmiotów w stanie likwidacji
- przedsiębiorców nie będących osobami fizycznymi
- zagranicznych jednostek organizacyjnych

Definicja negatywna:

Ustawa nie dotyczy:

- Skarbu Państwa
- jednostek samorządu terytorialnego i ich związków

KATALOG OSÓB FIZYCZNYCH, KTÓRYCH DZIAŁANIE RODZI ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODMIOTU ZBIOROWEGO

Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności określonej w niniejszej ustawie za czyny których dopuściły się określone osoby działające w imieniu/ w ramach podmiotu, szczegółowo określone w art. 3 ustawy o OKPZ, do których należą osoby:

1. działające w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku (np. zarządu, prokurenci, członkowie rady nadzorczej)
2. dopuszczone do działania w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w pkt 1 (np. falsus procurator)
3. działające w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego, za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w pkt 1 (np. kierownicy działów, dyrektorzy, pracownicy)

PRZESŁANKI ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTU ZBIOROWEGO

Aby doszło do ukarania podmiotu zbiorowego za czyny określone w art. 16 ustawy o OKPZ, których dopuściły się podmioty wskazane w art. 3 ustawy o OKPZ sąd orzekający w sprawie musi ustalić, iż spełniły się kumulatywnie następujące przesłanki odpowiedzialności, określone w art. 3, 4 i 5 ustawy o OKPZ:

1. fakt popełnienia czynu zabronionego przez wskazaną powyżej osobę fizyczną został potwierdzony prawomocnym wyrokiem skazującym tę osobę, wyrokiem warunkowo umarzającym wobec niej postępowanie karne albo postępowanie w sprawie o przestępstwo skarbowe, orzeczeniem o udzieleniu tej osobie zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności albo orzeczeniem sądu o umorzeniu przeciwko niej postępowania z powodu okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy
2. przysporzenia jakiegokolwiek korzyści majątkowej lub niemajątkowej na rzecz podmiotu zbiorowego lub choćby możliwości zaistnienia takiego przysporzenia w wyniku zaistniałego czynu zabronionego
3. do popełnienia czynu zabronionego doszło w następstwie co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej (wina w wyborze) lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą (wina w nadzorze) - ze strony organu lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego (art. 5 ustawy)

ZAKRES PRZEDMIOTOWY USTAWY

Podmiot zbiorowy podlega karze określonej w ustawie, jeżeli osoba fizyczna wymieniona w art. 3 ustawy dopuściła się jednego z przestępstw określonych w art. 16 ustawy. Art. 16 ustawy o OKPZ jest dość obszerny i zawiera szczegółowe wyliczenie poszczególnych czynów, które dopuszczenie się rodzi odpowiedzialność karną na bazie niniejszej ustawy.

Do czynów tych należy zaliczyć:

Niektóre przestępstwa przeciwko:

- obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi,
- łapownictwa i płatnej protekcji,
- ochronie informacji,
- wiarygodności dokumentów,
- mieniu,
- wolności seksualnej i obyczajności, określone w art. 199-200 i art. 203-204 Kodeksu karnego;
- środowisku,
- porządkowi publicznemu,
- charakterze terrorystycznym

Niektóre przestępstwa wynikające z ustaw:

- ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji,
- ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych,
- ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii.

Niektóre przestępstwa karno – skarbowe:

- przeciwko obowiązkom podatkowym i rozliczeniom z tytułu dotacji lub subwencji
- przeciwko obowiązkom celnym oraz zasadom obrotu z zagranicą towarami i usługami
- przeciwko obrotowi dewizowemu
- przeciwko organizacji gier losowych, gier na automatach i zakładów wzajemnych.

KATALOG KAR

Jeśli chodzi o katalog kar, które są wymierzane podmiotom zbiorowym na podstawie ustawy o OKPZ, to kary te należy podzielić na dwie grypy: kary, które sąd ma obowiązek orzec, w sytuacji uznania, iż doszło do popełnienia jednego z czynów wskazanych w art. 16 ustawy o OKPZ (kary obligatoryjne), oraz kary, które sąd może, ale nie musi wymierzyć w danej sprawie (kary fakultatywne).

Kary obligatoryjne (art. 7 i 8 ustawy):

- kara pieniężna w wysokości od 1.000 do 20.000.000 złotych, nie wyższą jednak niż 10 % przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego,
- przepadek przedmiotów pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego lub które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego;
- przepadek korzyści majątkowej pochodzącej chociażby pośrednio z czynu zabronionego;
- przepadek równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego.

Kary fakultatywne (art. 9 ustawy):

- zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń;
- zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi;
- zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem;
- zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne;
- zakaz prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej;
- podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Kary od pkt 1-5 orzeka się w latach (od 1-5 lat).

WYMOGI FORMALNE WNIOSKU O UKARANIE I GŁÓWNE ZASADY POSTĘPOWANIA

Jeśli chodzi o wymogi formalne wniosku o ukaranie podmiotu zbiorowego to w pierwszej kolejności należy wskazać, iż wniosek ten powinien być wniesiony przez właściwy podmiot, którym jest:

1) pokrzywdzony, 2) prokurator, 3) Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w przypadku, gdy czyn popełniony przez podmiot określony w art. 3 ustawy o OKPZ stanowi jeden z czynów nieuczciwej konkurencji. Nie ma możliwości wszczęcia tego postępowania z urzędu.

Kolejnym elementem składającym się na formalną poprawność wniosku o ukaranie podmiotu zbiorowego jest jego treść, określona w art. 29 ustawy o OKPZ, zgodnie z którym wniosek ten powinien zawierać:

- oznaczenie wnioskodawcy oraz jego adres dla doręczeń;
- oznaczenie podmiotu zbiorowego oraz jego adres dla doręczeń;
- dokładne określenie czynu zabronionego stanowiącego podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, z uwzględnieniem okoliczności, o których mowa w art. 3 i 5;
- wskazanie prawomocnego wyroku lub innego orzeczenia, o którym mowa w art. 4, wraz z oznaczeniem sądu lub organu, który wydał to orzeczenie;
- wskazanie sądu właściwego do rozpoznania sprawy;
- uzasadnienie wniosku;
- wykaz dowodów, których przeprowadzenia na rozprawie głównej domaga się wnioskodawca.
- odpis orzeczenia, o którym mowa w art. 4, wraz z uzasadnieniem, jeżeli je sporządzono
- oraz spełniać wymogi określone w art. 191 KPK

Co więcej ww. wniosek powinien być sporządzony i podpisany przez adwokata lub radcę prawnego (przymus adwokacko-radcowski). Sądem właściwym do rozpatrzenia wniosku o ukaranie podmiotu zbiorowego jest, zgodnie z art. 24 ustawy o OKPZ, sąd rejonowy, w którego okręgu popełniono czyn zabroniony, a jeżeli czyn taki popełniono w okręgu kilku sądów, na polskim statku wodnym lub powietrznym albo za granicą - sąd rejonowy, w którego okręgu znajduje się siedziba podmiotu zbiorowego, a w przypadku zagranicznej jednostki organizacyjnej - siedziba jej przedstawiciela w Rzeczypospolitej Polskiej. Od wyroku wydanego przez ten sąd wnioskodawcy i podmiotowi niezadowolonymu z rozstrzygnięcia przysługuje prawo wniesienia apelacji do sądu wyższej instancji, a Prokuratorowi Generalnemu i Rzecznikowi Praw Obywatelskich prawo wniesienia kasacji.

W postępowaniu przed sądem podmiot zbiorowy jest reprezentowany przez organ lub osobę uprawnioną do reprezentowania albo przez obrońcę, którym może być adwokat lub radca prawny. Podmiotu zbiorowego nie może reprezentować podmiot, wskazany w art. 3 ustawy o OKPZ, którego działanie było podstawą powstania przesłanek odpowiedzialności tego podmiotu.

Do postępowania w zakresie odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, stosuje się przepisy Kodeksu postępowania karnego, chyba że ustawa o OKPZ stanowi inaczej. Nie mają tutaj zastosowania przepisy KPK o oskarżycielu prywatnym, powodzie cywilnym, przedstawicielu społecznym, postępowaniu przygotowawczym, postępowaniach szczególnych oraz o postępowaniu karnym w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych.

Do ciekawych, choć budzących kontrowersje rozwiązań należą: możliwość ustanowienia zabezpieczenia na mieniu podmiotu zbiorowego przed wszczęciem właściwego postępowania oraz określenie, iż ciężar dowodu spoczywa na tym podmiocie, który dany dowód zgłasza.

Agnieszka Wietrzykowska